

PAISIE VELICIKOVSKI, „LUMINĂTOR” DIN EPOCA LUMINILOR

Ludmila USATĂI

Universitatea de Stat din Moldova

Secolul al XVIII-lea a fost unul dintre secolele bogate în nume mari și în evenimente culturale de anvergură. Acestui veac îi aparține și starețul mănăstirii Neamțu Paisie Velicikovski.

Experiența pe care o acumulează la mănăstirile de pe Muntele Athos îi permite să pună bazele unei școli de traducători din greacă în română.

Paisie Velicikovski, mare om de cultură religioasă, autor, traducător, filantrop, este inițiatorul mișcării numite ulterior „paisiană” ce presupunea revigorarea vieții monahale.

Cuvinte-cheie: călugăr, stareț, Sfânta Scriptură, textele Sfinților Părinți, mănăstire, sărăcie, ascultare, viață monahală, școală de traducători, autor.

PAISIE VELICIKOVSKI, THÉOLOQUE DE L'ÉPOQUE DES LUMIÈRES

Le XVIIIe siècle est caractérisé par un grand développement intellectuel et culturel, par des grands noms et des événements d'envergure. Une personnalité remarquable de ce siècle est Paisie Velicikovski, abbé du monastère Neamțu.

L'expérience accumulée dans les monastères de la Montagne Athos lui permet de jeter les bases d'une école de traducteurs du grec en roumain.

Paisie Velicikovski, grande personnalité de culture religieuse, écrivain, traducteur, philanthrope, est le promoteur d'un mouvement (qui porte son nom «paisian»), dont le but est de faire revivre la vie monastique.

Mots-clés: abbé, monastère, vie monastique, Ecriture Sacre, textes des Pères Sanctifiers, culture religieuse, école de traducteurs, auteur.

Secolul al XVIII-lea a fost unul dintre secolele bogate în nume mari și în evenimente culturale de anvergură. Acestui veac îi aparține și marele stareț al mănăstirii Neamțu, cuviosul Paisie cel Mare (Velicikovski).

S-a născut Paisie în decembrie 1722 în familia unui preot din Poltava Ucrainei. Din fragedă copilărie Petru (numele de botez al lui Paisie) își dorea o viață plină de evlavie și de aceea urmează timp de patru ani primul ciclu al Academiei Teologice din Kiev. Dar studiile nu l-au pasionat și tânărul pleacă în căutarea unui părinte duhovnicesc. Peregrinările pe la câteva dintre mănăstirile din Ucraina (unde, la mănăstirea Medvedeschi, a fost făcut rasfor sub numele de Platon) nu i-au adus liniștea sufletească sperată. Decizia de a pleca în Principatele Române este una benefică, întrucât starea monahismului din Moldova și Muntenia oferea mult mai multe posibilități decât cea din Rusia. Experiența pe care o acumulează timp de câțiva ani la sciturile Dălhăuți, Trăisteni și Cârnuț îi întăresc și mai mult dorința de a deveni monah.

Pe acele timpuri primele două schituri erau sub povățuirea duhovnicească a starețului Vasile de la Poiana Mărului, un nume cunoscut printre călugări, dar și unul dintre puținii ce cunoșteau în desăvârșire canoanele bisericii. Însă, nedorința de a primi hirotonia îl face să nu-l urmeze pe stareț, ci să se stabilească în preajma unui isihast la schitul Cârnuț. După patru ani de ședere în Țările Române, tânărul Platon pleacă spre Muntele Athos, deoarece în toate timpurile și pentru toți călugării ortodocși „o călătorie către Sfântul Munte este o călătorie către Bizanț, către marele imperiu medieval creștin al răsăritului. A fi trăit în Sfântul Munte înseamnă a fi trăit în acea lume îndreptată către Dumnezeu” [1, p.212]. De altfel, Muntele Athos a fost, este și va fi întotdeauna locul unde monahii se apropie de valorile spirituale. În special sunt apreciate sihăstriile, deoarece, zice părintele Avacum, anume „aici am învățat ceea ce știu, adică *Sfintele Scripturi* și învățăturile Sfinților Părinți. Cândva am viețuit în acest loc permanent, timp de zece ani și am studiat masiv. Acum vin aici din când în când și de fiecare dată mă umplu de pace. La mănăstire sunt împovărat de griji și nu pot studia decât pe apucate. În plus, când studiez la mănăstire, lucrurile nu mi se imprimă în minte adânc și nu le rețin, în timp ce tot ce studiez aici îmi rămâne în minte” [1, p.167]. Or, ca și pe timpurile lui Paisie Velicikovski, pe Muntele Sfânt s-au păstrat aceleași idealuri, iar sihăstriile au fost și au rămas o modalitate efectivă pentru exercițiul cognitiv.

Anume pe Muntele Athos trăiește câțiva ani în singurătate și sărăcie, până când vine starețul Vasile de la Poiana Mărului, care îl tunde monah cu numele Paisie și îl îndrumă să trăiasă împreună cu unul sau doi frați. Cei șaptesprezece ani de ședere la Athos îl transformă pe Paisie într-un „tânăr bătrân”, călăuzitor și povățuitor de suflete. Anume pe Muntele Sfânt starețul pledează pentru o viață plină de ascultare și sărăcie, reguli pe care le-a urmat când s-a stabilit ulterior la mănăstirile din Moldova, Dragomirna, Secu și Neamț.

Numărul de călugări care se adunau pe lângă Paisie creștea de la o zi la alta și toată comunitatea monahală se stabilește inițial la chilia Sfântului Constantin, apoi la schitul Sfântului Prooroc Ilie. Intenția de a se transfera împreună cu frații la mănăstirea Simonopetra suferă eșec, deoarece Sfântul Munte se afla pe acele timpuri sub ocupație otomană și starețului i s-a cerut să restituie toate datoriile mănăstirii pe care le avea față de imperiu. Decizia pe care a luat-o Paisie Velicikovski a fost de a părăsi Muntele Athos și a se stabili, împreună cu cei șaiszeci și patru de ucenici, în Țările Române.

Domnitorul Moldovei Grigore Calimachi le-a oferit mănăstirea Dragomirna, cu toate proprietățile ei, dar și cu scutiri de impozite. Aici starețul a introdus așa-numitul *Așezământ*, care era nu altceva decât un cod de legi ce vizau viața monahală, constituită după modelul celei atonite. Conform principalelor caracteristici ale *Așezământului*, ascultarea este fundamentul central al vieții monahale. La Dragomirna Paisie nu doar studiază scrierile Sfinților Părinți, ci și pune bazele unei școli de traducători din greacă în română, care cunoaște o dezvoltare maximă la mănăstirea Neamț. Astfel, acest mare om de cultură religioasă, autor, traducător, filantrop este inițiatorul mișcării numite ulterior „paisiană” ce presupunea, în primul rând, revigorarea vieții monahale. Dar mișcarea respectivă, fiind complexă, a influențat nu doar colectivitatea de călugări, ci și societatea laică.

Paisie este organizatorul și conducătorul unei obști monahale multinaționale (români, ucraineni, ruși, bielo-ruși, bulgari, sârbi, greci ș.a.). Prin introducerea reuniunilor de seară unde se explicau diverse lucrări patristice, starețul încearcă să consolideze comunitatea pe care o avea în subordine, deoarece „dacă setea de cuvântul lui Dumnezeu, adică de studiul Scripturii și textele Părinților, va scădea, atunci în locul ei vor apare între frați nepăsarea și dezbinările, slăbirea zelului pentru Domnul și prin urmare căutarea voii proprii și a bunăstării” [3, p.30].

După ce mănăstirea Dragomirna a ajuns pe teritoriile ocupate de habsburgi, cuviosul Paisie, împreună cu frații, s-a stabilit la Secu, iar după patru ani i-a fost încredințat cel mai important centru cultural și duhovnicesc din Moldova, mănăstirea Neamț, unde a trăit până la trecerea în neființă, în 1794.

Portretul lui Paisie, lăsat urmașilor de către ucenicul său, monahul Vitalie, este unul impresionant, în care sunt accentuate principalele elemente ce definesc personalitatea părintelui spiritual, în special adâncă experiență duhovnicească și harisma deosebită cu care-și povățuia comunitatea monahală multinațională: „Toți îl asculta și i să supunea din dragoste, și avea mare vestire de mântuire și credință către cuviosul acesta părinte: carii era mai din toate neamurile, mai vârtos sloveni și rumâni: greci, bolgari, i proci: omul lui Dumnezeu era, și bărbat înșămnat și sfânt: precum au fost și în zilele cele mai înainte: că plin era de dragoste duhovnicească, de credință, de râvnă spre cele dumnezeiești, de milostivire spre toți, cu smerenie și cu lăcrămia cea totdeauna și cu izvorul învățaturii neîncetat, și în scurt cu toate bunătățile cuviosilor Părinți de mai înainte... și în scurt, toate chipurile lui cinstite și cuvioase, icoană vie cu adevărat și la chipurile cele dinlăuntru și la cele din afară” [1, p.24]. Iar biograful starețului, călugărul Isaac, vine cu niște completări importante despre capacitatea de convingere a cuvântului paisian: „Și cu mari dragoste și bucurie l-au primit ca pre cel de Dumnezeu trimis Gură de Aur la Moldavia. Pentru că nu era cu puțință a nu să cuceri de el orișicine l-ar fi văzut” [3, p.25].

O calitate incontestabilă a starețului era grija pentru aproapele său, în special pentru cei bolnavi, bătrâni, dar și pentru credincioșii care veneau să se roage la mănăstire și, nu în ultimul rând, pentru călugări. De altfel, construcția spitalului, a casei de oaspeți și înmulțirea numărului de chilii sunt relevante în acest sens.

După cum era și firesc, pentru Paisie Velicikovski, ca păstor de suflete, a primat activitatea cărturărească. Încă de tânăr, el a avut o atracție deosebită față de literatura religioasă. Viața duhovnicească începe printr-o lungă perioadă de ucenicie la bătrâni dascăli. Pornind în căutarea unei mănăstiri și a unui duhovnic, atât de necesare sufletului său fraged, Paisie constată cu amărăciune lipsa acestora: „Negăsind un loc în care să pot vieții sub ascultare față de un „stareț”, m-am gândit să îmbrățășez viața potrivit căii împărătești, adică împreună cu un frate având același gând și aceleași dorinți cu mine, iar în lipsa unui părinte duhovnicesc, să avem drept povățuitor pe Dumnezeu și învățăturile Sfinților Părinți” [3, p.34]. Astfel, absența duhovnicului putea fi suplinită de Scriptură și de scrierile Sfinților Părinți, pe care el îi numește „învățătorii vieții de obște”. Aceste idei i-au călăuzit întreaga viață, deoarece, mult mai târziu, într-o scrisoare adresată părinților de la Poiana Mărului, starețul reliefează cunoașterea operei Sfinților Părinți drept o componentă primordială în păstoria sufletelor călugărilor: „Întâi-stătătorul unei mănăstiri trebuie să fie smerit, blând, neprihănit, pașnic..., dar lucrul cel mai de trebuință pentru mântuirea tuturor e ca el să știe cum să călăuzească sufletul fraților după poruncile Domnului și învățăturile Părinților” [3, p.27].

Pe de altă parte însă, manuscrisele grecești ale textelor patristice pe care le căuta și le găsea cu dificultate trebuiau traduse în slavonă și în română. Serghie Cetfericov susține că la mănăstirea Neamț: „Cu ajutorul unor călugări bine pregătiți științificește și sub conducerea statornică a starețului, aicea se făcea și copierea cărților, și îndreptarea textelor slave după cele grecești, și traduceri nouă din limba greacă. Însuși starețul, cu

toți anii săi înaintați și cu toată limba sa, da ajutoarelor sale pildă de activitate neobosită. Fiind toată ziua împovărat de treburile mănăstirii duhovnicești și gospodărești, el nopțile le petrecea traducând și îndreptând la cărți" [2, p.322]. Într-una din corespondențele sale, Paisie dezvăluie câteva dintre metodele sale de lucru. Dificultatea majoră era că fragmentele din traduceri slavone de care dispunea conțineau numeroase greșeli, omisiuni, inadvertențe și confuzii. Compararea diferitelor manuscrise slavone nu ar fi dat rezultatul scontat. Starețul a înțeles necesitatea realizării traducerii de pe originalul grec.

A inițiat căutarea, la mănăstirile de pe Sfântul Munte, a manuscriselor în greacă a autorilor ascetici și mistici ce au format mai târziu colecția *Filocaliei*. Experiența pe care a trăit-o l-a făcut să conștientizeze un anumit lucru: călugării nu cunoșteau textele patristice și autorii acestora, din simplul motiv că nu știau limba greacă veche. Astfel, „Starețul, împreună cu alți călugări cu învățătură, au continuat lucrarea, începută încă la Athos, de tâlmăcire a lucrărilor unor Sfinți Părinți și mari asceți din grecește în românește și slavonește, formându-se o adevărată «școală» de traducători” [4, p.308]. Așadar, lui Paisie îi datorăm stabilirea unor norme, intuitive bineînțeles, de traducere: „Înainte de toate trebuia stabilit textul original autentic, evaluând diferitele recenzii manuscrise, apoi se proceda la o traducere literală, cu scopul de a evita subiectivitatea traducătorului, pentru a se ajunge în sfârșit la o ultimă revizuire”.

Studiul Scripturilor și al textelor Sfinților Părinți devine, puțin câte puțin, activitatea de bază a Starețului și a întregii comunități monahale, aceștia reînviind în mănăstirile noastre dragostea de carte, de citit și de scris. În viziunea mitropolitului Ardealului Antonie Plămădeală, lui Paisie îi putem atribui meritul de a „traduce din cei mai subtili părinți ai Bisericii, adevărați filozofi, metafizicieni în adevăratul înțeles al cuvântului... Dar important e altceva: asemenea cărți erau un exercițiu intelectual de mare calitate, de foarte pretențioasă subtilitate, erau instrumente de înaltă șlefuire a minții, ceea ce nu putea fi fără importanță pentru orice cititori, clerici sau laici. Asemenea lecturi creau aptitudini pentru gândirea și disciplinele abstracte și calificau pentru calitate în orice gândire și disciplină. Din punctul acesta de vedere, mișcarea paisiană a fost cu totul și cu totul înaintată. Ea nu poate fi circumscrisă așadar exclusiv unui domeniu foarte special, cum ar fi tehnica rugăciunii minții” [5, p.121].

Citirea cu luare aminte a cărților Sfinților Părinți era obiectivul starețului, deoarece doar lectura și nu doar a unei cărți, ci a mai multor surse facilitează înțelegerea textelor. Într-un dialog cu un monah erudit, Atanasie îi reproșează acestuia nedorința de a studia. Paisie insistă asupra necesității citirii cărților: „...Așa ne învață și toți sfinții, îndemnându-ne să citim cu sârguință și râvnă cărțile. Și să nu zici, părinte, că ajunge una sau două cărți pentru edificarea sufletului. Doar nici albină nu adună mierea dintr-o floare sau două, ci din multe. Așa și pe cel ce citește cărțile Sfinților Părinți, una îl învață credința sau dreapta cugetare, alta îi vorbește de tăcere și rugăciune, alta îi spune de ascultare, smerenie și răbdare, alta îi propăvăduiește iubirea către Dumnezeu și aproapele – în scurt vorbind, din multe cărți patristice învață omul viața evanghelică” [3, p.34].

Paisie e considerat inițiatorul unei mișcări de înnoire a vieții monahale din mănăstirile din Moldova și Țara Românească. El a ridicat prestigiul monahismului românesc, a influențat viața moral-religioasă a credincioșilor, lăsând în urmă o pleiadă de ucenici care au continuat acțiunile începute de stareț. „Influența paisiană a fost deosebit de puternică în mănăstirile Moldovei. Învățăturile și rânduielile lui Paisie s-au răspândit mai ales prin ucenicii săi direcți: Macarie, traducător de cărți din grecește, Ilarion, egumenul de la Secu, Sofronie, urmașul lui Paisie în stăreția Neamțului, Gherontie și Grigorie (viitor mitropolit al Ungrovlahiei), tâlmăcitori de scrieri patristice, Onoriu, îngrijitorul spitalelor de la Dragomirna și Neamț, ierodiaconul Ștefan, care a tradus din slavo-rusă *Viețile Sfinților* în 12 volume, Neonil, ucenic al lui Sofronie și viitor stareț la Neamț, continuator al tradițiilor paisiene și mulți alții” [4, p.309].

Deși au trecut 220 de ani de la trecerea în eternitate a cuviosului Paisie cel Mare (Velickovski), numele lui trăiește în istoria Bisericii Ortodoxe și în istoria culturii noastre, pentru că face parte din acei care, deși nu erau prin naștere români, au înviorat și organizat viața monahală, au avut o profundă influență asupra vieții culturale din principate.

Bibliografie:

1. CAVARNOS, C. *Ancorați în Dumnezeu. O istorie a vieții, artei și gândirii în Sfântul Munte al Athosului*. Bacău: Bunavestire, 2010.
2. CETFERICOV, S. *Paisie, starețul mănăstirii Neamțului din Moldova*. București: Nemira, 2010.
3. *Cuviosul Paisie de la Neamț. Autobiografia unui Stareț*. Sibiu: Deisis, 2010.
4. PĂCURARIU, M. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Chișinău: Știința, 1993.
5. PLĂMĂDEALĂ, A. *Dascăli de cuget și simțire românească*. Alba Iulia: Reîntregirea, 2004.

Prezentat la 30.09.2014